

Nieuwe serie: Solitaire bijen

In deze jaargang van *Bijen* willen we graag de solitaire bijen in het zonnetje zetten. In een tweemaandelijks reeks van zes artikelen zal Pieter van Breugel aan enkele veel voorkomende soorten aandacht besteden.

Achtereenvolgens beschrijft hij 'leven en werken' van: de gewone sachembij, de rosse metselbij, de resedamaskerbij, de grote klokjesbij, de tronkenbij en de grote bladsnijder.

Deze namen spreken tot de verbeelding, en terecht. De sachembij en metselbij beginnen al in maart met hun fascinerende gedrag, en de tronkenbij en bladsnijder bijvoorbeeld zijn wel tot in september actief. Bovendien komen de beschreven soorten op veel plaatsen in Nederland voor, dus wens ik u veel plezier met uw observaties!

Astrid Schoots, lid redactie *Bijen*

16

De gewone sachembij *Anthophora plumipes*

De mannen

De mannetjes van de gewone sachembij behoren tot de vroegst vliegende solitaire bijen. Al in maart patrouilleren ze bij zonnig weer in tuinen en parken langs vroege bloeiers als longkruid, paarse dovenetel, aubrietia, helmbloem en vroegbloeiende ericasoorten. Ze vliegen steeds dezelfde, met geurstoffen gemarkeerde route, waarbij ze af en toe even stil hangen voor een bloem en zeker achter een vrouwtje als ze er een in de gaten krijgen. Het zijn sterk behaarde en gedrongen bijen met een snelle vlucht, nu en dan enkele seconden snoepend van de bloemen. Ze laten zich veel slechter benaderen dan hommels, waarmee ze wel verward zouden kunnen worden. De haarkleur is grauwbrown tot zwart, met meestal wel wat lichte beharing aan de onderkant. De voorkant van het gezicht (clypeus) is wat gewelfd en valt door zijn lichtgele kleur op tussen de zwarte

ogen. Het meest kenmerkende zijn de verlengde middelste poten. Deze zijn merkwaardig dun en bieden bij het staan nauwelijks steun, daarvoor zijn ze ook te lang. Deze poten zijn aan de achterzijde voorzien van flinke haren, die aan het eerste voetlid extra lange zwarte kwastjes vormen.

Aan deze haren hebben ze ook de naam sachembij te danken, want op een of andere manier hebben ze doen denken aan de franjes van de broek van een indiaans opperhoofd. De functie is niet geheel duidelijk, maar als een mannetje op de rug van een vrouwtje zit steekt hij beide poten omhoog, mogelijk om andere mannen af te weren. De mannetjes slapen soms in holtes, waaronder gaten in nestblokken. Soms slapen ze in groepjes bij elkaar met hun kaken vastgeklemd aan een plant.

De vrouwen

Weken later dan de mannelijke dieren verschijnen ook de vrouwtjes. De beharing is erg variabel van kleur:

van grauwbrown tot vrijwel helemaal zwart, maar steeds zijn aan de achterpoten de verzamelborstels te herkennen aan hun meer roodbruine kleur. Als die verzamelborstels beladen zijn met stuifmeel is duidelijk te zien, dat dit rondom de hele poot zit op de scheen en de metatars (eerste voetlid) en door het tussenzittende gewricht in tweeën wordt gedeeld. Deze bijen hebben buitengewoon lange tongen waaraan haarborstels zitten, waardoor ze in staat zijn zowel diepliggende nectar als stuifmeel uit bloemen te halen. Zo rond de tijd dat de paarse dovenetel bloeit beginnen ze met het maken van nesten. Ze vliegen op vele soorten bloemen waaronder appel en peer, kruipend zenegroen, sleutelbloemen en vooral witte en gevlekte dovenetel. De aanwezigheid van drachtplanten binnen enkele honderden meters van een geschikte nestplaats is levensvoorwaardelijk voor de *Anthophora plumipes*.

Nestbouw

De eisen die de gewone sachembij stelt aan haar nestplaats vormen de voornaamste beperking van hun verspreiding. De bijen zijn in vrijwel het hele land aan te treffen, maar zijn sterk afhankelijk van de aanwezigheid van lemige steilwanden in rivieroever, groeves of holle wegen. Ook kale delen van steile dijken worden wel gebruikt. Oude muren met kalkspecie bieden in steden hier en daar nog goede nestmogelijkheden. Stapelmuurtjes met leem ertussen kunnen ook goed dienst doen. Als de gelegenheid gunstig is, kunnen vele bijen op dezelfde plek hun

holen graven, zodat een steilwand helemaal doorzeefd lijkt met gaten van ongeveer 1 cm doorsnee. De gangen zijn meestal maar enkele centimeters diep (tot maximaal 10) en worden met de kaken gemaakt. Er worden enkele korte zijgangen naar beneden uitgegraven. Daarin worden broedcellen gefabriceerd van bevochtigde leem. Ze worden glad afgewerkt met een wasachtige laag, die uit achterlijfsklieren wordt verkregen. De cellen zijn enigszins langwerpige met wanden van ongeveer 2 mm dik. Aanvankelijk wordt een dikke brij van nectar en pollen onderin aangebracht. Daarop komt een laag die vrijwel helemaal uit nectar bestaat. In deze dunne stroop wordt het ei gelegd, zodat de larve letterlijk in het voedsel zwemt. De dieren verpoppen al snel en overwinteren volwassen in hun cel. Gemeld wordt dat deze sachembijen ook fopnestjes aanleggen om hun broedparasieten af te leiden.

Broedparasieten

Op plaatsen waar veel bijen bij elkaar nestelen kun je de bruine rouwbij *Melecta albifrons* aantreffen. Deze trage koekoeksbij brengt haar dagen door met wachten tot er een goede gelegenheid komt om een ei in het nest van de gewone sachembij te leggen, zonder dat het wordt bemerkt. De larve die hier uitkomt doodt de larve van de sachembij en eet de voedselvoorraad op.

bijs cursief

Rik Oldeven
Schotman

Op mijn inmiddels 63-jarig levenstoneel deden zich twee Schotmannen voor. De eerste betrof een luitenant-kolonel over wie onder ons dienstplichtigen (1960) het gevleugelde woord ging: 'Liever een schot in de lucht man, dan de lucht van Schotman'.

De tweede Schotman trok daarom meteen mijn aandacht: Johan W. Schotman, schrijver van *Handboek der moderne Bijenteelt*, vrij bewerkt naar E.B. Wedmore, 1942, 1e druk, herzien in 1947 en daarna ongewijzigd herdrukt tot in het jaar van mijn uitgave: 1983, 5e druk.

'De bijenbijbel', vertrouwde een oude imker mij toe op de Veenendaalse Zwermmarkt in 1997. Ik stond op het punt er f 75,- voor neer te tellen. 'Laat maar' zei hij, 'je kunt de mijne hebben'. Ik heb hem ook gehad en heb hem nog. Hij had hoofdstuk XIV (Zwermen en zwermverhinderende) voorzien van een uitroepeteken. Het is inderdaad een opmerkelijk hoofdstuk. In 'Imkers Encyclopedie' las ik later dat deze Johan Schotman (1892 (Hoogeveen) - 1976 (Zwolle)) een opmerkelijke persoonlijkheid was: hij was arts (in China), vertaler, dichter, wijsgeer en imker. Wat ik zeggen wil: lees dat hoofdstuk XIV eens. In ieder geval vanaf paragraaf 1182 t/m paragraaf 1224. Je kunt er vandaag de dag anders over denken, maar zonder deze Schotman zou dat mijns inziens niet mogelijk geweest zijn.